

4. Medushevsky V. V. Intonation form of music / V. V. Medushevsky. – М. : Composer, 1993. – 262 p.
5. Beskova I. A. Nature and images of physical / I. A. Beskova, E. N. Knyazeva, D. A. Beskova. – М. : Progress-Tradition, 2011. – 456 p.

УДК 37.01:23

РЕФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ – СТРАТЕГІЧНЕ ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

Стрілько В. В., к. пед. н.,

*Міжнародний благодійний фонд імені Ярослава Мудрого,
бул. Марії Приймаченко, 6-А, м. Київ, Україна*

fond_@ukr.net

У статті на конкретних прикладах характеризується сучасний стан змісту освіти в загальноосвітній школі, зокрема в підручниках для молодших класів, акцентується увага на відсутності в підручниках з української мови для початкових класів текстів з історії, культури України, що унеможливило виховання справжніх українських патріотів. За роки незалежності зміст освіти в державі не відповідав нагальним проблемам розбудови України, український зміст освіти не посів належного місця в навчальних закладах, від школярів приховувалась справжня історія поневолення України царською Росією та Радянським Союзом. Це ставало суттєвою перепорою формування української нації. Автор вважає, що потрібні кардинальні зміни змісту освіти в Україні. Саме вони повинні стати стратегічним завданням сучасної школи.

Важливість українського національно-патріотичного виховання у статті підсилюється аналізом матеріалів Першого українського педагогічного конгресу 1935 року. Учасники форуму наголошували на важливості глибокого вивчення української історії, української літератури, української мови, географії та українознавчих дисциплін у школі.

Актуальними сьогодні видаються думки про українське виховання відомих українських педагогів, зокрема, К.Ушинського, С. Русової, Г.Вашенка, Я.Яреми, В.Пачовського та сучасного науковця Омеляна Вишневського.

Ключові слова: реформування змісту освіти, стратегічне завдання сучасної школи, українознавчий зміст навчальних підручників «Рідна мова» для 2-4 класів, Перший український педагогічний конгрес, національно-патріотичне виховання, національне виховання.

РЕФОРМИРОВАНИЕ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ – СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ЗАДАНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ

Стрілько В.В., к. пед. н.

*Международный благотворительный фонд имени Ярослава Мудрого,
бул. Марии Примаченко, 6-А, г. Киев, Украина*

fond_@ukr.net

В статье на конкретных примерах характеризуется современное состояние содержания образования в общеобразовательной школе, в частности в учебниках для младших классов, акцентируется внимание на отсутствии в учебниках по украинскому языку для начальных классов текстов по истории, культуре Украины, что делает невозможным воспитание настоящих украинских патриотов. За годы независимости содержание образования в государстве не отвечало насущным проблемам развития Украины, украинское содержание образования не нашло должного места в учебных заведениях, от школьников скрывалась настоящая история порабощения Украины царской Россией и Советским Союзом. Это становилось существенной преградой формирования украинской нации. Автор считает, что нужны кардинальные изменения содержания образования в Украине. Именно они должны стать стратегической задачей современной школы.

Важность украинского национально-патриотического воспитания в статье усиливается анализом материалов Первого украинского педагогического конгресса 1935 года. Участники форума отметили важность

глибокого изучения украинской истории, украинской литературы, украинского языка, географии и украиноведческих дисциплин в школе.

Актуальными сегодня выдаются мысли об украинском воспитании известных украинских педагогов, в частности, К. Ушинского, С. Руссовой, Г.Вашенко, Я.Яремы, В.Пачовского и современного ученого Емельяна Вишневого.

Ключевые слова: реформирование содержания образования, стратегическая задача современной школы, украиноведческое содержание учебников «Родной язык» для 2-4 классов, Первый украинский педагогический конгресс, национально-патриотическое воспитание, национальное воспитание.

REFORMING EDUCATION CONTENT IS A STRATEGIC TASK OF THE MODERN SCHOOL

Strilko V.V, PhD

*Yaroslav Mudry International Foundation of Education,
bal. Maria Prymachenko, 6-A, m. Kyiv, Ukraine*

fond_@ukr.net

In the article in a specific context characterized the current state of educational content in a secondary school, including textbooks for lower grades, focuses on the lack of textbooks in Ukrainian for primary school texts on the history and culture of Ukraine, which makes it impossible to education real Ukrainian patriots. Since independence, the content of education in the country did not meet the pressing problems of development of Ukraine, Ukrainian educational content took no proper place in educational institutions, students were concealed from the true story of enslavement Ukraine by imperial Russia and the Soviet Union. It became a considerable barrier formation of the Ukrainian nation. The author believes that we need fundamental changes in the content of education in Ukraine. They should become a strategic task of the modern school.

The importance of Ukrainian national-patriotic education of the article is reinforced materials analysis First Ukrainian Pedagogical Congress in 1935. The forum participant emphasized the importance of in-depth study of Ukrainian history of Ukrainian literature, Ukrainian language, and geography of Ukrainian subjects in school.

Today the actual opinions published about ukrainian education of famous Ukrainian education teachers, particularly the opinions of K.Ushynskiy, S. Rusova, H.Vaschenko, Ya.Yarema, V.Pachovskiy and a modern scientist Omelian Vishnevsky.

Key words: reform of educational content, the strategic task of the modern school, Ukrainian educational content of textbooks "Mother tongue" for 2-4 classes, First Ukrainian Pedagogical Congress, national-patriotic education, national education.

Україна переживає непрості часи. Війна з Росією та її найманцями і терористами оголила цілий ряд загроз національній безпеці України.

Найперше, що на початку 2014 року відкрилось українцям: у нас немає боездатної армії.

На формування збройних сил були витрачені величезні кошти держави. Фінансово до цієї справи долучились ледь не всі українці.

Та в Україні впродовж усіх років незалежності планомірно знищувалась не тільки армія, а й освітня галузь, з якої з року в рік поступово вилучався український зміст освіти та виховання, а українські школи ставали неукраїнськими. У підручниках так і не з'явилися українські герої, що боролись за незалежність своєї держави, від школярів приховувалась справжня історія поневолення України царською Росією та Радянським Союзом.

Патріотичне виховання продовжувало базуватись на символах старої тоталітарної держави СРСР: героях Великої Вітчизняної війни, героях молодогвардійців та інших прикладах неіснуючої держави.

Але якщо боездатне українське військо при належному фінансуванні можна сформувати порівняно дуже швидко, то виховання українських патріотів потребує значних часових рамок. Тому проблема українського змісту освіти та виховання в сучасній Україні, що веде важку війну з Росією, надто актуальна. На обґрунтування цього завдання і спрямована стаття. Головна її мета – привернення уваги якнайширшого загалу вчителів, науковців, політиків, державних службовців та громадських діячів до важливості українського

національного виховання в освітній сфері, кардинального оновлення змісту освіти та наповнення його українським змістом.

Освіта сьогодні повинна здійснити найголовнішу для України реформу – духовну. Лише ця духовна реформа створить нову сильну і багату Україну. Швидкість усіх реформ в Україні на пряму залежить від свідомого, розумного виховання і навчання українських дітей.

Одним з основних джерел духовного виховання школярів є зміст підручників.

Наповнення їх українським змістом є чи не найголовнішим завданням, головним стрижнем освітньої реформи.

Що ж пропонують дітям тексти підручників, зокрема, «Рідна мова» в початкових класах.

Для другокласників на 127 сторінках у частині першій лише два тексти «Українські криниці» [1, с.100] та «Ріки України» [1, с.111] та одне речення «Першим у незалежній Україні полетів у космос Леонід Каденюк» [1, с.103].

У другій частині підручника «Рідна мова» для 2 класу на 127 сторінках шість речень, де згадується Україна. Ось вони:

«В Україні здавна в сім'ях виховували любов і повагу до батьків, до старших» [2, с.8];

«...Родина, родина – це вся Україна...» [2, с.9];

«Любіть Україну у сні й наяву,...» [2, с.42];

«А на тих рушниках – Україна моя...» [2, с.48];

«Благословенна хай буде година,

і тая хата, і село,

що Україні принесло

з великих найбільшого сина...» [2, с.62];

«Столиця України – місто Київ» [2, с.69].

У першій частині «Рідної мови» для 3 класу на 126 сторінках п'ять речень про Україну:

«Щоб людському щастю дбанок свій надбати,

щоб раділа з мене Україна – мати» [3, с.5];

«...українська мова – державна мова України...» [3, с.5];

«Усе моє, все зветься Україна» [3, с.9];

«І якщо скласти маленькі батьківщини кожного з нас, то вийде прекрасний край, ім'я якому – Україна» [3, с.21];

«...І досі в Україні багато людей зустрічають у цю ніч так званий «старий» Новий рік...» [3, с.121].

У другій частині «Рідної мови» третьокласники на 110 сторінках прочитають чотири речення, пов'язані з Україною:

«Київ – столиця України» [4, с.51];

«Усі вони – вихідці з України.... Але до цього в космосі побували 17 синів України» [4, с.69];

«Я – маленький українець. І мама моя – українка, і тато – українець, і дідусь та бабуся – українці. Ми українського народу...» [4, с.81];

«Українці в цей день вшановують Матір-Богородицю, Матір-жінку і Матір-Україну» [4, с.100].

Четвертокласники в I частині «Рідної мови» також можуть мало що дізнатись про Україну, виконуючи підібрані на 127 сторінках вправи, бо лише прочитають декілька речень:

«Ми – українці. Мова наша – українська» [5, с.39];

«Що таке пласт? Так називається організація української молоді» [5, с.91];

«...Ой поїхав з України козак молоденький –
оріхове сіделечко ще й кінь вороненький.

Ой поїхав на чужину та там і загинув,

Свою рідну Україну назавжди покинув...» [5, с.92];

«З давніх-давен існував в Україні звичай топтати ряст...» [5, с.104];

«Жоцацькі могили» - це лише один із куточків України, що зберігає пам'ять про наших славних предків – запорізьких козаків» [5, с. 118].

Автори другої частини «Рідної мови» на 126 сторінках пропонують дітям аж три інформації такого змісту:

«Символи української землі» [6, с.3];

«Місто в Україні, що славиться своєю мінеральною водою?» [6, с.40];

«Українські прикмети» [6, с.91].

Не треба бути великим фахівцем у педагогіці, щоб, проаналізувавши зміст підручників «Рідна мова» для 2-4 класів, зробити однозначний висновок: тематика України в «Рідній мові» не присутня і українознавчу виховну мету уроку, яку вчитель ставить в кожному поурочному плані, здійснювати дуже складно.

Питання національно-патріотичного виховання в школі завжди було актуальне, на цьому акцентували увагу кращі українські педагоги, зокрема, Костянтин Ушинський, Софія Русова, Григорій Ващенко та інші.

Як зазначав К.Ушинський, нація – це сукупність різноманітних ознак душі, розуму й тіла, що виражається в характері, поведінці, способі мислення, психології людини. Саме тому, на його думку, «в справі громадського виховання наслідування одним народом іншого приведе неодмінно на хибний шлях» [11, Т.1, с.123]. У своїх філософських міркуваннях він постійно послуговувався термінами: «англійське виховання», «німецьке виховання», «французьке виховання» тощо. У поглядах на національну природу виховання К.Ушинський дійшов висновку, що «не зважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення цієї мети» [11, Т.1, с.47]. Він наголошує, що кожен народ повинен мати власну національну школу і спиратися на національну систему виховання, під якою розуміється система ідей, поглядів, переконань, а також традицій, звичаїв і обрядів, котрі забезпечують духовне самовідтворення і самозбереження народу [10, с.49].

Ідея національності як природовідповідна та визначальна щодо освіти і виховання бере свої витoki у творчості німецького педагога А.Дістервега [12, Т.1, с.54] і проходить через усю

творчість К.Ушинського. Не менш послідовно вона викладена також у творах Г.Ващенко, який повністю поділяв погляди К.Ушинського [13;14], а також у спадщині галицьких педагогів 30-х років, зокрема в матеріалах Першого українського педагогічного конгресу 1935 року, який став одним із прикладів усвідомлення кращими педагогами важливого значення національних вартостей у вихованні сильної особистості. Лейтмотивом усіх виступів на конгресі стало твердження про те, що для повноцінного й ефективного впливу на молодь виховання повинно мати національний характер. Основним девізом роботи конгресу став заклик до оборони української молоді від денаціоналізації в школі та порятунку української інтелігенції від загибелі. Конгрес особливу увагу звертав на необхідність виховання активного українського громадянина в умовах сучасності й прищеплення йому державницької ідеї [7, с.15]. Про потребу прищеплення молоді ідеалів української національної ідеї, добра, гідності, благородства йшлося у виступах Я.Яреми, В.Пачовського, Я.Кузьміна, О.Дзеровича та інших. На чільне місце педагоги ставили історію України.

Головною вихователюю Я.Ярема вважав саме українську історію [7, с.85,88]. Логічне продовження цієї думки знаходимо у виступі В.Пачовського «Українознавство у вихованні молоді». Він вважав, що український народ має всі можливості для національного виховання молоді, має свою культуру, релігію, мистецтво і філософію. «І ми, українці, вважаємо хребетним стрижнем школи, - говорив В.Пачовський, - пройняті національним духом науки українознавства, в якого склад входить мова, література, історія, пластичне мистецтво, музика українського народу та географія земель, заселених українцями... Коли школа із українською мовою навчання не має такого хребетного стовпа, то вона виховує безхребетну інтелігенцію, яка в хвилі бурі і натиску готова до зміновиховства, як безхребетна, здібна до ренегатства не тільки свого народу, але і держави» [8, с.90-91].

Метою школи вчений вважав виховання молодого покоління для народних потреб, поєднуючи плекання національних цінностей, до яких відносив: національну самоповагу, особисту гідність, духовну гордість за приналежність до української нації, яка своєю культурою може рівнятися з іншими державними народами. До національних цінностей В.Пачовський відносив також твердість, рівновагу, активність. Педагог подав антиподи абсолютних та національних вартостей, які приносять велику шкоду справі творення і збереження держави та які ми повинні «випалити білим залізом з душі»: жовтава ненависть до себе, зелена заздрість до успіхів товаришів, синя злоба легковаження творчих одиниць, чорне інтриганство, блідий до смерті егоцентризм, сіра безвільність, безбарвна бездіяльність, фіолетове рабство стосовно чужої, а червона бунтівничість стосовно власної влади. Тільки тоді наше громадянство перетвориться з розпинаючих і самопожираючих себе одиниць у здисципліновану суспільність, яка, осягнувши державу, зможе її задержати в руках» [7, с.110]. Але для державного життя «мусимо отже перетворити вихованням державотворчої молоді цілу націю, - підкреслював на конгресі у 1935 році В.Пачовський, - щоби на місце розперзаного хамства в нас утворилося почуття гідності і пошани честі; на місці зрадництва – послух державній владі; замість політичної проституції – дисципліна, замість отаманії – підчинення себе авторитетові проводу, замість релігійного сектантства – підлеглисть організованій церкві, замість вибухового містицизму нероздільності чинів – систематична праця над перетворенням себе і суспільства в дисциплінований матеріал для будівництва держави...» [7, с.111]. Тільки охопивши всі ділянки виховання, вважав В.Пачовський, можемо виховати державотворче покоління. Важливою умовою плекання в учнів морально-етичних цінностей, на думку вченого, є перетворення існуючих шкіл в дійсно національні, у яких панував би національний дух.

Рішення Першого українського педагогічного конгресу у Львові, що були прийняті в 1935 році, надзвичайно актуальні для нашої освіти сьогодні.

У них акцентувалась увага на необхідності поповнити виховання конкретним змістом, плеканні знання рідної духовної і матеріальної культурної соборності, національної єдності, зміцненні зв'язків з рідним народом, прищепленні любові до рідного краю, виробленні характерів, розвиненні позитивних громадянських чеснот та прагнень до творчої праці [9, с.236]. На Першому українському педагогічному конгресі було здійснено аналіз навчальних програм на предмет їх відповідності вихованню українського свідомого покоління. Наголошувалось, що для цього «мусить українське вчительство провести повну ревізію свого навчання і доповнити свої засоби у вихованні молоді в національному дусі...» Школа має «виховати нове покоління, що замінить чутливість і пасивність та мінливість через нестачу національного світогляду – на твердість, рівновагу і активність у повній вірності ідеї нашого життя в кождім ділі й на кождому кроці...» [7, с.92]. Важливим висновком конгресу стала думка про те, що основою навчально-виховного процесу в національній школі має бути українознавство. З огляду на це, конгрес ухвалив відповідні тези у справі навчання української мови, навчання історії і географії; у справі суспільного виховання, духовного, гігієнічного й фізичного виховання; у справах шкільної політики. Конгрес констатував, що навчання української молоді іноземної мови може починатися не раніше, як на третьому році навчання в початковій школі, а в основу виховання молоді повинно бути покладено українознавство. Його учасники були однастайні в тому, що школа має виховувати громадян, свідомих до свого обов'язку перед нацією і готових до мирної співпраці з іншими народами. «Ми вповні свідомі того, - говорив В.Пачовський, - що українське свідоме покоління виховує тільки школа з українською мовою навчання, але пройнята наскрізь національним духом не зі становиська боротьби і ворожнечі до сусідів, а зі становиська любові до рідного краю» [9, с.230].

Конгрес відводив у системі навчання значне місце українській літературі, історії, географії.

Також Перший український педагогічний конгрес зробив однозначний висновок про те, що право на національне виховання – це життєва необхідність для розвитку нації і здійснювати його може лише рідна (українська) виховна установа з рідними (українськими) вихователями [8].

На жаль, ці очевидні аксіоми формування в школі основ української нації, в сучасній освітній системі мало присутні. Характерною ознакою багатьох педагогічних праць сучасних науковців є спроба вихолостити з нашої освіти і виховання національний дух, все українське.

Впродовж останніх років, особливо за часів правління В.Януковича, це систематично робилось на державному рівні. Тому зміст освіти і виховання в українських школах поступово ставав зовсім безликим, а українські школи ставали неукраїнськими за своєю суттю. Державні циркуляри, що продукували в незалежній Україні, орієнтували педагогів будувати навчально-виховний процес на основі загальнолюдських цінностей [15, с.153].

Це очевидно хибний і шкідливий для України шлях, про який говорилось на Першому українському педагогічному конгресі. Наголошувалось, що «Немає «абстрактної людини» - вона завжди є носієм цілісної системи цінностей.» «Підготовляючи молоде покоління до творчої праці в житті власного народу, підготовляємо його разом теж до творчої співпраці в культурному житті людства. Однак якась загальна культура не існує абстрактно поза нацією. Вона саме й є в тих народах, що творять людство, в їхньому культурному доробку. Тільки і тільки но через свій нарід одиниця може брати участь у загальнолюдському житті. Якщо так, то кожне правдиве і певне виховання не може не бути національним» [8, с.192].

Цю тезу відстоює і відомий український педагог Омелян Вишневецький: «Насправді наднаціонального виховання взагалі не буває. Навіть так зване «радянське» виховання було глибоко національним: воно здійснювалося конкретно національною мовою (переважно

російською), будувалося на конкретній національній культурі (переважно російській) і переслідувало цілком конкретні національні інтереси – російської нації. Лише людина, що дуже опустилася у своєму духовному розвитку, людина глибоко люмпенізована, може почувати себе майже непричетною до якоїсь нації. Та й то – сумнівно. То чи може таким бути виховання, що ґрунтується на культурі народу?

Категорично відстоюючи таку точку, маємо водночас підстави визнавати, що будь-яке національне виховання є виразником і вічних загальноновизнаних цінностей, оскільки вони не можуть функціонувати ізольовано від конкретного національного життя» [10, с.51].

Отже, враховуючи досвід кращих педагогів ХХ століття та сучасний стан освіти й виховання в навчальних закладах, можна зробити однозначний висновок: щоб українська система навчання і виховання не була безплідною, щоб мурувала міцні підвалини української нації, вона потребує головної реформи змісту освіти, наповнення його українською історією, культурою, мовою та літературою. На цьому шляху непочатий край роботи.

Найперше, потребують кардинального наповнення українознавчим змістом підручники з усіх предметів для загальноосвітніх шкіл. Негайні зміни слід внести у зміст державних освітніх стандартів, де історія України, українська мова та література посідають другорядні позиції, а українознавчі аспекти взагалі відсутні в цих документах.

Особливу увагу необхідно приділити виховній роботі, будуючи її на засадах українського національно-патріотичного виховання.

Саме ці основні чинники повинні стати стратегічним завданням реформування сучасної освіти в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рідна мова : підруч. для 2 кл. / М. А. Білецька, М. С. Вашуленко. - К. : Освіта, 2002. - Ч. 1. - 126 с.
2. Рідна мова : підруч. для 2 кл. / М. А. Білецька, М. С. Вашуленко. - К. : Освіта, 2002. - Ч. 2. - 127 с.
3. Рідна мова : підруч. для 3 кл. / М. С. Вашуленко, О. І. Мельничайко. - К. : Освіта, 2003 - Ч. 2. - 126 с.
4. Рідна мова : підруч. для 3 кл. / М. С. Вашуленко, О. І. Мельничайко. - К. : Освіта, 2003 - Ч. 2. - 110 с.
5. Рідна мова : Підруч. Для 4 кл. / М.С. Вашуленко, С.Г. Дубовик, О.І. Мельничайко, Л.В. Скуратівський; За наук. ред. Акад. АПН України М.С. Вашуленка. – К. : Освіта, 2004 – Ч. 1. – 127 с.
6. Рідна мова : Підруч. Для 4 кл. / М.С. Вашуленко, С.Г. Дубовик, О.І. Мельничайко, Л.В. Скуратівський; За наук. ред. Акад. АПН України М.С. Вашуленка. – К. : Освіта, 2004 – Ч. 2. – 126 с.
7. Ступарик Б.М. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772-1939). / Б.М. Ступарик, В.Д. Мацюк. – Коломия : Вік, 1995. – 173 с.
8. Перший український педагогічний конгрес 1935. – Львів : Вид-во «Рідна школа», 1937. – 252 с.
9. Ярема Я. Українська духовність в її культурно-історичних виявах / Я. Ярема – Львів : Накл.автора, 1937. – 342 с.

10. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Видання друге, доопрацьоване і доповнене/ О. Вишневецький. - Дрогобич : Коло, 2006. – 608 с.
11. Ушинський К. Твори в шести томах / К. Ушинський, 1955. – К. : Радянська школа, 1952-1955. – 221 с.
12. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори / Г.Ващенко. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1997. – 214 с.
13. Стрілько В. Українське національно-патріотичне виховання в нормативно-правових актах України / В. Стрілько // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. – Львів. — 2014. — № 3. — 257 с.

REFERENCES

1. Ridna mova : pidruch. dlja 2 kl. / M. A. Bilec'ka, M. S. Vashulenko. - K. : Osvita, 2002. - Ch. 1. - 2002. - 126 p.
2. Ridna mova : pidruch. dlja 2 kl. / M. A. Bilec'ka, M. S. Vashulenko. - K. : Osvita, 2002. - Ch. 2. - 2002. - 127 p.
3. Ridna mova : pidruch. dlja 3 kl. / M. S. Vashulenko, O. I. Mel'nychajko. - K. : Osvita, - . Ch. 2. - 2003. - 126 p.
4. Ridna mova : pidruch. dlja 3 kl. / M. S. Vashulenko, O. I. Mel'nychajko. - K. : Osvita, - . Ch. 2. - 2003. - 110 p.
6. Ridna mova : Pidruch. Dlja 4 kl. / M.S. Vashulenko, S.G. Dubovyk, O.I. Mel'nychajko, L.V. Skurativs'kyj; Za nauk. red. Akad. APN Ukrai'ny M.S. Vakulenko. – K. : Osvita, 2004 – Ch. 1. – 127 s.
7. Ridna mova : Pidruch. Dlja 4 kl. / M.S. Vashulenko, S.G. Dubovyk, O.I. Mel'nychajko, L.V. Skurativs'kyj; Za nauk. red. Akad. APN Ukrai'ny M.S. Vakulenko. – K. : Osvita, 2004 – Ch. 2. – 126 p.
8. Stuparyk B.M. Ideja nacional'noi' shkoly ta nacional'nogo vyhovannja v pedagogichnij dumci Galychyny (1772-1939). / B.M. Stuparyk, V.D. Macjuk – Kolomyja : Vik, 1995. – 173 p.
9. Pershyj ukrai'ns'kyj pedagogichnyj kongres 1935. – L'viv : Vyd-vo «Ridna shkola», 1937. – 252 p.
10. Jarema Ja. Ukrai'ns'ka duhovist' v i'i' kul'turno-istorychnyh vyjavah. / Ja. Jarema – L'viv : Nakl.avtora, 1937. – 342 p.
11. Vyshnevs'kyj O. Teoretychni osnovy suchasnoi' ukrai'ns'koi' pedagogiky. Posibnyk dlja studentiv vyshhyh navchal'nyh zakladiv. Vydannja drugе, dooprac'ovane i dopovnene. / O. Vyshnevs'kyj - Drogobych : Kolo, 2006. – 608 p.
12. Ushyns'kyj K. Tvory v shesty tomah. / K. Ushyns'kyj, 1955. – K. : Radjans'ka shkola, 1952-1955. – 221 p.
13. Vashhenko G. Vybrani pedagogichni tvory / G.Vashhenko. – Drogobych : Vydavnycha firma «Vidrodzhennja», 1997. – 214 p.
14. Stril'ko V. Ukrai'ns'ke nacional'no-patriotychnе vyhovannja v normatyvno-pravovyh aktah Ukrai'ny / V. Stril'ko // Pedagogika i psihologija profesijnoi' osvity : naukovo-metodychnyj zhurnal. – L'viv. — 2014. — № 3. — 257 p.